

Сурагчаласаи №10
мачлиси васеи кафедраи адабиёти тоҷик
аз таърихи 30.04. 2021

Иштирок доштанд: мудири кафедраи адабиёти тоҷик, номзади илмҳои филологӣ, дотсент Аҳмадов С., докторони илмҳои филологӣ, профессорон Икромов И., Тағоймуродов Р., номзадҳои улуми филологӣ, дотсентон Наимов Қ., Каримов С., номзадони илмҳои филологӣ Қурбонова Р., Икромова М., Муродов А., саромӯзгорон Маҳмадалиева М., Ҳақимов С., омӯзгорон Чиллаев С., Фақиров Х. ва Расулова Ш.

Рӯзномаи мачлис:

Баррасии диссертатсия ва автореферати Соқиева Парвина Зафаровна дар мавзуи «Маҳорати шоирии Низомии Ганҷавӣ (дар мисоли дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун») барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D021400- Адабиётшиносӣ (10.01.01- Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ).

Чаласаи муҳокимаи диссертатсияи доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D021400-ро мудири кафедраи адабиёти тоҷик, номзади илмҳои филологӣ, дотсент Аҳмадов С. ифтитоҳ намуда, ҳозиринро бо рӯзномаи мачлис ошно кард. Сипас сухан ба диссертант Соқиева П.З. дода шуд. Диссертант муҳимтарин нуктаҳои кори таҳқиқоти худро баён намуд. Тибки гуфтаи муаллиф, дар диссертатсия маҳорати шоирии Низомӣ дар ду дoston – «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Ӯ қайд намуд, ки мавзӯ ба таври зарурӣ дар адабиётшиносии тоҷик таҳқиқ нашудааст. Инчунин дар диссертатсия доир ба ҷаҳонбинӣ, аз ҷумла симоҳои барҷастаи дostonҳои «Лайлӣ ва Мачнун», «Хусрав ва Ширин», маҳорати эҷодии шоир, таҳайюлотии бадеии Низомӣ, забони баёну сабки эҷодкор ва ғ. мулоҳизаҳои арзишманди илмӣ баён ёфта, мақоми Низомии Ганҷавӣ дар таърихи адабиёти форс-тоҷик муайян карда шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқотро масоили арзёбии ҳунари шоирии Низомии Ғанҷавӣ дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» ташкил менамояд.

Бо назардошти фарогирии масъалаи ёдшуда таҳқиқи махсусиятҳои адабию бадеӣ ва услубии дostonҳои мавриди назар аз нигоҳи маҳорати адабӣ муҳимтарин ҳадафи диссертатсия аст.

Барои расидан ба мақсад диссертант дар назди худ чунин вазифаҳоро гузоштааст:

- муайян намудани муносибати Низомии Ғанҷавӣ ба суҳан, шеърӯ шоирӣ ва эҷоди бадеӣ;

- аз нигоҳи нав баррасӣ намудани сохту муҳтавои дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун»-и шоир ва нишон додани маҳорати эҷодкор дар гуфтани дostonи ишқӣ-романтикӣ;

- дар заминаи корҳои анҷомёфта таҳлил ва баррасӣ намудани симоҳои асосӣ ва фаръии дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун»-и Ҳаким Низомӣ ва ба таври муқоисавӣ баҳои илмӣ додан ба симоҳои Хусраву Мачнун, Ширину Лайлӣ ва Фарҳоду Шопур, ҷойгоҳи симоҳои фаръӣ дар офаридани сохту муҳтавои дostonҳои номбаршуда;

- вижагиҳои адабию бадеӣ ва сабки таълифи дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун»-и Ҳаким Низомӣ ва дар ин замина ҳатталимкон муқаррар намудани ҳунари шоирии эҷодкор дар таърихи адабиёти форс-тоҷик;

- нигоҳи илмӣ ба забон, сабки баён, истифодаи санъатҳои бадеӣ дар дostonҳои мавриди назар барои равшантар намудани маҳорати шоирии Ҳаким Низомии Ғанҷавӣ;

- корбасти истилоҳоти мусиқӣ дар дostonҳои номбаршуда ба ҳайси сохтори дарунии дostonҳо ва сахнафарӣ;

- муайян намудани мавқеи андешаҳои ахлоқӣ дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» дар баёни маҳорати шоирии Низомии Ғанҷавӣ;

- бо ҳамин роҳ нишон додани махсусиятҳои ҳунарии шоири тавоно Ҳаким Низомии Ғанҷавӣ ва паҳлуҳои камомӯхта ва наомӯхтаи маҳорати шоирии ӯ дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун».

Натиҷагирӣ аз хулосаҳои таҳқиқот роҷеъ ба ҳунари шоирии Низомӣ дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун»

Диссертант хангоми таълифи диссертатсия аз назарияи муҳаққиқони дохиливу бурунмарзӣ чун: Ҳ. Этте, Э. Браун, Е.Э. Бертелс, В.М. Жирмунский,

Г.И. Ломидзе, Б. Фурӯзонфар, З. Сафо, И.С. Брагинский, М.Н. Османов, Ғ. Алиев, А. Давронов, Р. Мусулмониён, А. Афсаҳзод, Х. Шарифов, Х. Мирзозода, А. Насриддин, Н. Салимов, М. Солеҳов, М. Хоҷаева, У. Ғаффорова, И. Икромов, А. Шаҳобӣ, А.М. Хуросонӣ ва дигарон истифода намудааст.

Ҳамчунин, диссертант изҳор намуд, ки дар диссертатсия бори аввал дар илми адабиётшиносии тоҷик доир ба маҳорати шоирии Низомии Ганҷавӣ дар дostonҳои ишқии «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун», ки аз бисёр ҷиҳат умумият доранд, дар шакли кори густарда ва фарогири илмӣ сухан рафта, сохту муҳтавои дostonҳои зикршуда, симоҳои амалкунандаи онҳо, забону сабки баёни шоир дар дostonсарою сюжетсозӣ, истифодаи санъатҳои бадеӣ, истилоҳоти мусиқӣ дар онҳо, андешаҳои ахлоқии эҷодкор ва ғайра бо диди тоза арзишдоварӣ шудааст.

Баъд аз таҳлилу баррасии муҳтавои диссертатсия бахши муҳокима шуруъ гардид, ки дар ин бахш мудири кафедраи адабиёти тоҷик н.и.ф., дотсент Аҳмадов С. доир ба корҳои аз ҷониби муҳаққиқ анҷомёфта изҳори назар намуд.

Устодон ба тариқи зайл суолҳои худро пешниҳод намуданд:

Савол.

Тағоймуродов Р.: Маҳорати ҳунарии Низомиро дар таълифи дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» мухтасар шарҳ диҳед.

Ҷавоб. Низомӣ дар сурудани дostonҳои ишқӣ дар таърихи адабиёти тоҷик назир надошта, забону сабки баёни шоир дар сюжетсозӣ, андешаҳои интиқодии шоир доир ба сухану суханвар, афкори назарӣ-адабии шоир, истифодаи санъатҳои бадеӣ, корбасти истилоҳоти мусиқӣ, нучумӣ ва ғайраҳоро метавон ҷузъи маҳорати шоирии Низомӣ қаламдод кард.

Савол.

Икромов И.: Низомӣ дар сурудани дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» бештар аз кадом санъатҳои бадеӣ истифода намудааст?

Ҷавоб. Шоир дар таълифи дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» орояҳои адабии ташбеҳ, маҷоз, истиора, киноя, суолу ҷавоб, муболиға, талмеҳ, ташҳис ва ғайраро ба таври васеъ мавриди корбурд қарор додааст. Чунончи:

Шоҳид аз санъати ташбеҳ:

Кашида қомате чун нахли симин,
Ду зангӣ бар сари нахлаш рутабчин.

Дар ин байт **қомат**– монандшаванда, **нахли симин** – монандкунанда ва **чун** ёридиҳандаи монандӣ буда, сабаби монандӣ қади мавзуни маъшуқа аст, ки бевосита наомада бошад ҳам, аз равиши сужаи дoston ба Ширин мутааллик будани он намоён шуда меистад. Дар мисраи дувум, ҳамчунон истиораро мебинем, ки аз зулфони Ширин ба воситаи ифодаи мустаори «ду зангӣ» ва аз қомати $\bar{u}$ бо истиораи «нахл» ёд шудааст.

Мисол аз санъати истиора:

Кучо он тоза **гулбарги** шакарвор,
Шакар чидан зи **гулбаргаш** ба хирвор?

Дар ин байт «гулбарг» ба ҷойи лаби маъшуқа истиораи равшан шуда омадааст.

Намуна аз санъати муболиға:

Ҳазор оғӯшро пур кардам аз **хор**,
Як оғӯш аз гулаш ночида дайёр.

***

Шабе **сад кас фузун** бинад ба **хобаш**,
Набинад кас шабе чун офтобаш.

Савол.

Наимзода Қ.: Мулоҳизаҳои Низомиро роҷеъ ба шеърӯ шоирӣ шарҳ диҳед!

Ҷавоб. Низомии Ганҷавӣ дар бораи арзиши шеър ва сурудани он чунин ибрози ақида менамояд, ки гуфтани шеър заҳмати сангинро талаб мекунад. Шоир бештар ҷонибдори маънии бикр, тавсифоти зебо, илҳоми шоирона буда, ҳатто сухани дурӯғро, ки агар ҷанбаи тахайюлангезӣ дошта бошад, аз сухани рост бартар медонад. Албатта, ба он маъние, ки дар шеър шоир бояд аз санъатҳои бадеӣ (маҷоз, муболиға...) ба таври васеъ истифода намояд. Низомӣ бо ифтихор ба шоирони баъдӣ гӯшрас менамояд, ки шумо аз фанни шеър мартабаи волоро талаб накунед, зеро баландтарин мақоми шоириро ман ба даст овардаам:

Чунончи:

Дар шеър мапечу дар фани $\bar{u}$,
Чун акзаби $\bar{u}$ ст аҳсани $\bar{u}$.
З-ин фан маталаб баландномӣ,
К-он хатм шуда-ст бар Низомӣ.

Савол.

Аҳмадов С.: Низомӣ дар сурудани кадом достонаш аз Фирдавсӣ таъсир пазируфтааст?

Ҷавоб. Низомӣ дар таълифи се достони «Хамса»– «Хусрав ва Ширин», «Искандарнома» ва «Ҳафт пайкар» аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ суд ҷустааст. Барои мисол ӯ дар достони «Искандарнома», ки аз бахшҳои «Шарафнома» ва «Иқболнома» иборат аст, ба «Шоҳнома»-и ҳамосасарои Тӯс таваҷҷуҳ доштани худро чунин баён кардааст:

Сухангӯи пешина – донои Тӯс,
Ки орост рӯи сухан чун арӯс.
Дар он нома, к-он гавҳари суфта ронд,
Басе гуфтаниҳои ногуфта монд...

Ё ин ки, Низомӣ дар ҷойи дигар чунин овардааст, ки он чиро Фирдавсӣ гуфтааст, ман сухани ӯро айнан такрор накардам. Масалан:

Магӯй, он ҷӣ донои пешина гуфт,
Ки дар дур(р) нашояд ду сӯроҳ суфт.

Баъди анҷом ёфтани қисмати суолу ҷавоб муҳокимаи диссертатсия оғоз гардид. Диссертатсия аз ҷониби д.и.ф., профессорон Икромов И., Тағоймуродов Р. ва н.и.ф., дотсентон Аҳмадов С., Наимзода Қ., Каримов С. мавриди мутолиа қарор гирифта буд ва онҳо дар бораи хусну қубҳи диссертатсия фикру андешаҳои хешро чунин зикр карданд:

1. Профессор Икромов И. қайд кард, ки бартариҳои мавзӯи диссертатсияро дар нуқоти зерин мебинад:

1. Бори аввал ба таври алоҳида дар диссертатсия масъалаи маҳорати шоирии Низомии Ганҷавӣ дар ду достони ишқӣ – «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст.

2. Таҳқиқи истилоҳоти мусиқӣ дар дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун» аз дониши фарогири Низомӣ дар соҳаи мусиқӣ шаҳодат медиҳад, ки диссертант ин мавзӯро низ хело мӯшикофона мавриди таҳқиқ қарор додааст.

3. Мавридҳои муайяну лаҳзаҳои мушаххаси дostonҳо ва паёмҳои шоиронаи Низомӣ таъинкунандаи дониш, истеъдод ва ҳунари адиб ба шумор меоянд, ки дар ҷараёни таҳқиқ авлабият пайдо намуданд.

Пешниҳоду эродҳо:

1. Риоя намудани таносуби бобҳо дар рисола:
Боби 1 аз 23 ва боби 2 аз 111 саҳифа мурағаб шудааст.

2. Такрори байтҳо дар саҳифаҳои алоҳида. Масалан, байти

Сухан гуфтани бикр чон суфтан аст,
На ҳар кас сазои сухан гуфтан аст.

дар саҳифаҳои 17, 18, 20, 22 айнан такрор шудааст.

II. Профессор Р. Тағоймуродов чунин ибрази андеша кард, ки бо вучуди муваффақиятҳои диссертант дар қор бархе навоқиси ҷузъӣ ва зудислоҳшаванда ба мушоҳида расиданд, ки ислоҳи онҳо аз манфиат ҳолӣ нест. Ҳамин тавр, диссертатсия аз назари бандубаст ба талаботи услуби илмӣ нигошта шудааст.

Пешниҳоду эродҳо:

1. Хуб мешуд, ки диссертант ҷаслҳои диссертатсияро дубора таҷдиди назар менамуд.

2. Бисёр пажӯҳишхое, ки дар адабиётшиносии тоҷик ва берун аз он аз ҷониби муҳаққиқон роҷеъ ба Низомӣ ва осору маҳорати шоирӣ ӯ ба сомон расидаанд, амсоли осори муҳаққиқи барҷастаи Шӯравӣ Бертельс Е.Э. – «Низами». (Москва. Изд. «Академии наук СССР», 1956.-118 с.) ва «Низами и Фузули». Изб. труды. – М.: ИВА. 162.-С.230-349 с.) мутаассифона, дар қор мавриди истифода қарор нагирифтаанд.

III. Наимзода Қ. изҳор дошт, ки диссертатсия бо услуби илмӣ таълиф гардидааст. Муаллифи он шоистаи дастгирӣ мебошад, вале қор аз бархе камбудихои ҷузъӣ ҳолӣ нест.

Пешниҳоду эродҳо:

1. Диссертантро зарур аст, ки дар қисмати муқаддима саҳми шахсии довталабро ҷой диҳад.

2. Дурусту саҳеҳ овардани ашъори шоҳид дар диссертатсия ба манфиати қор мебошад, ки мутаассифона, баъзе аз онҳо аз назари вазн дорои сакта мебошанд.

3. Дар диссертатсия ҷо-ҷо ғалатҳои имлоӣ ва техникӣ мушоҳида мешаванд.

IV. Аҳмадов С.Г. Диссертатсияи мавриди нақд пажӯҳиши комилест, ки муаллифи он бо истифода аз равишҳои адабиётшиносии муосир ва бо дастрасии комиле, ки ба сарчашмаҳо ва манобеи илмӣ доштааст, тавонистааст дар таълифи он ба мақсад ноил гардад. Аммо, бо вучуди мукамал будан, диссертатсия аз баъзе ғалатҳо низ орӣ нест.

Пешниҳоду эродҳо:

1. Таҳлили баъзе абёт, ки диссертант онҳоро барои намуна зикр кардааст, хусни диссертатсияро меафзояд.

2. Дар рӯйхати адабиёт ғалатҳои техникӣ мавҷуданд, ки ислоҳи онҳо зарур аст.

Навоқиси мазкур ислохпазир буда, ба моҳияти илмии диссертатсия халал ворид намекунанд.

3. Диссертант дар баробари сарчашмаҳои дигари назарӣ агар аз осори муҳаққиқони аврупоӣ, ки ба мавзуи мавриди назар дахл кардаанд, ба таври қиёсӣ истифода менамуд, арзиши илмии корро боз ҳам боло мебурд.

4. Қисмати русии автореферат ба таҳрири чиддӣ ниёз дорад.

Баъди натиҷагирӣ аз қисмати муҳокимаи диссертатсияи Соқиева П.З. ва бо назардошти фикру андешаҳои баёнгардида қарори ҷаласа ба тасвиб расид.

Қарор карда шуд:

1. Диссертатсия ва автореферати Соқиева Парвина Зафаровна дар мавзуи «Маҳорати шоирии Низомии Ғанҷавӣ (дар мисоли дostonҳои «Хусрав ва Ширин» ва «Лайлӣ ва Мачнун») барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D021400- Адабиётшиносӣ (10.01.01-Адабиёти тоҷик, равобити адабӣ) ба талаботи КОА и назди Президенти ҚТ ҷавобгӯ ҳисобида шавад.
2. Диссертатсия бо назардошти ислоҳи камбудииҳои ҷойдошта ба марҳилаи дуюми муҳокима – ҷаласаи Шӯрои олимони факултет пешниҳод карда шавад.

Мудири кафедраи адабиёти тоҷик
номзади илмҳои филологӣ, дотсент:

Аҳмадов С.

Котиби ҷаласа: саромӯзгори кафедраи
адабиёти тоҷик:

Маҳмадалиева М.

Имзоҳои С. Аҳмадов ва М. Маҳмадалиева ро тасдиқ мекунам:

Сардори шӯбаи кадрҳои ДДБ

ба номи Носири Хусрав:

Шукурзод Ҷ. А.

Нишонӣ: 735140, вилояти Хатлон, ш. Бохтар, кӯчаи Айнӣ 67,
МДТ «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав»
Тел. (+992 3222) 2-45-20, 2-22-53

E-mail: btsu78@mail.ru